

TEMEL
İSLÂM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI

أبحاث العلوم الإسلامية الأساسية

İstanbul, 2018

İMAMİYYE ŞİASİ HADİS KAYNAKLARINA GÖRE HZ. ÖMER'İN KIRTÂS OLAYINDAKİ TAVRI VE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHLİLİ

Abdulalim DEMİR*

Giriş

İslam tarihinde üzerinde pek çok yorumun yapıldığı ve Şia'nın Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak öne sürdüğü olayların başında kirtâs hadisesi gelmektedir.¹ Kirtâs hadisesi pek çok hadis, siyer ve tarih kitabında geçmektedir. Ancak konuyu daha çok hadis açısından ele alacağımız için kaynaklarımız daha çok hadisle sınırlı olacaktır. Olayın ilk geçtiği en eski hadis kaynağı Abdürrezzak (ö. 211/826-27)'ın Muşannef'i olduğu için onun rivayetinin Arapça metnini tercümesiyle birlikte aktarmak istiyoruz.

”عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ: يَوْمُ الْحَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الْحَمِيسِ؟ ثُمَّ بَكَى حَتَّى خَضَبَ دَمْعُهُ الْحَصَا، فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبَّاسٍ وَمَا يَوْمُ الْحَمِيسِ؟ قَالَ: يَوْمَ اشْتَدَّ رِسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ قَالَ: «إِنِّي أَكْتُبُ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضَلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا» قَالَ: فَتَنَازَعُوا، وَلَا يَنْبَغِي

* 2002 yılında Siirt İmam Hatip Lisesinden 2007 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2012 yılında Şehristânî'nin Mefâtihi'l-Esrar Adlı Tefsirindeki Yöntemi ile Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını tamamladı. 2010 yılında kursiyer olarak intisap ettiği Diyanet İşleri Başkanlığı Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezinden 2013 yılında mezun oldu. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalında doktora tez aşamasında olup tez konusu İmâmiyye Şiası Hadis Kaynaklarına Göre Sahabe Tasavvuru'dur. Şu anda Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimler Hadis Bilim Dalında Araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.
1 Örneğin bk. eş-Şirâzî, Muhammed Tâhir el-Kummi, Erba'in fi İmâmeti Eimmeti't-Tâhirin, Kum,1418, s. 535-538.

عِنْدَ نَبِيِّ تَنَارُعٍ فَقَالُوا: مَا شَأْنُهُ أَهْجَرَ؟² اسْتَفْهَمُوهُ، فَقَالَ: «دَعُونِي، فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ» قَالَ: وَأَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بِثَلَاثٍ، فَقَالَ: «أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ» قَالَ: فَإِنَّمَا أَنْ يَكُونَ سَعِيدٌ سَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ عَمْدًا، وَإِنَّمَا أَنْ يَكُونَ قَالَهَا فَنَسِيَتْهَا»

"Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın kendisine şöyle dediğini rivayet eder:

"Perşembe günü, Perşembe gününün ne olduğunu sen ne bilirsin?" ve gözyaşları çakıl taşlarını ıslatıncaya kadar ağladı.

Dedim ki: "Ey İbn Abbas! Perşembe günü ne oldu?"

Dedi ki: "O gün Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) hastalığının ağırlaştığı gündü. Bana (kalem kâğıt) getirin, size bir yazı yazayım ki ondan sonra asla yoldan sapmayasınız."

Oradakiler münakaşa etmeye başladılar, hâlbuki Peygamber'in yanında tartışmak doğru değildir.

Dediler ki durumu nasıl? Sayıklıyor mu? Sayıklayıp sayıklamadığını öğreniniz.

Peygamber ise: "Beni yalnız bırakın, içinde bulunduğum durum, hakkımda söylediklerinizden daha hayırlıdır" der.

Vefatına yakın üç şey tavsiye etti:

"Birincisi: Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın.

İkincisi: Görüşme ve ziyarete gelen heyetlere, benim yaptığım gibi ikramda bulunun ve hediyeler verin."

Ya Said bilerek üçüncüsünü söylemedi yahut söyledi ama ben unuttum.

Said (Süfyân'ın olayı naklettiği râvi) susar ve üçüncüsünü nakletmez ve (Süfyân diyor ki) ben bilmiyorum bilerek mi yoksa bilmeyerek mi sustu. Sonra bir kere dedi veya unuttu. Süfyân dedi ki: Ya bilerek söylemedi ya da unuttu"³.

² Şii muhaddis bu kelimenin sayıklamak anlamına geldiğini belirtip bu iddialarını desteklemek için Arapça sözlükler başta olmak üzere birçok eserden delil getirmektedir. Bk. Şeyh Muhammed Bakır Meclisi, Biharu'l-Envâr el-Câmiatu li Dureri Ehbari'l-Eimmeti'l-Ethâr, İhyau Kütübi'l-İslâmiyye, Kum,1430, XXX, 580-581.

³ Abdürrezak, Ebubekir b. Hemmâm b. Nafi' el-Himyeri es-San'âni, el-Musannef, thk. Habiburrahman el-A'zami, Beyrut, 1403, VI, 56; X, 361.

Yukarıda yer verdiğimiz rivayeti senet ve muhteva açısından ele almaya çalışacağız. Senesinde geçen râvilerin önemli bir kısmını cerh ve tadil durumlarını tahlil ettikten sonra metin açısından da olayı ele alıp hadisenin geçtiği bütün hadis kitaplarındaki yerlerini ve birbirleri arasındaki farklılıkları beyan edip, olayı yorumlayan Sünnî ve İmâmî muhaddislerin görüşlerine yer verip metin tenkidi kriterlerine, muhaddislerin yorumlarına, olayın baş aktörü olarak gösterilen Hz. Ömer'in tavrına muhaddislerin yaklaşımlarını tespit edip değerlendirmelerle bir sonuca varmaya çalışacağız.

İlgili hadislerde geçen Perşembe günü Hz. Peygamber'in vefatından önceki son Perşembe günüdür. Yani kirtâs olayı Hz. Peygamber'in vefatından beş gün önce gerçekleşmiştir.⁴ Şîa'ya göre, Hz. Peygamber'in kirtâsa yazdırmak istediği şey, Hz. Ali'nin kendisinden sonra halife olacağı beyanıdır. Hz. Ömer bunu anlayınca söz konusu vasiyetin yazılmasını engellemiştir.⁵ Ehl-i Sünnet ise böyle bir iddiayı kabul etmemekte ve eğer böyle bir şey söz konusu olsaydı, Hz. Peygamber daha sonra da yazdırabilirdi.

1. Sened Açısından Kirtâs Rivayetinin Tenkidi

Kirtâs hadisesiyle ilgili tespit edebildiğimiz kadarıyla rivayetlerin tamamının ana kaynağı Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88)'tır. Hz. Peygamber vefat ettiği zaman İbn Abbas'ın, on veya on üç yaşında olduğu söylenilmektedir. Bu yaşta olan birisi mümeyyiz kabul edilebilir. Yani olayları anlaması ve aktarması mümkündür. Olayı aktaran râvilerinin tamamı hadis ilmi açısından problemlili olmadığı gibi, rivayet silsilesinde de herhangi bir kusur yoktur.⁶

1. Abdürrezzak (ö. 211/826-27)'ın el-Musannef'indeki Sened Ağı

Kirtâs olayı ile ilgili hadis Abdürrezzak'ın Musannef'inde iki yerde geçmektedir. Metni ve senetleri aynı olan hadisin senet ağı şu şekildedir: Abdürrezzak: İbn Abbâs→ Said b. Cübeyr→ Süleyman el-Ahvel→ İbn Uyeyne→ Abdürrezzak⁷

⁴ Cem Zorlu, *İslam'da İktidar Mücadelesi*, Yediveren Yay. Konya, 2002, s. 32.

⁵ Şaban Öz, "Kirtâs Hadisesi ve İlgili Rivâyetlerin Tenkidi -İbn Sa'd Özelinde-", *Hikmet Yurdu Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl: 2, S.3 (Ocak-Haziran 2009), s. 278-286, s. 275-276.

⁶ Şaban Öz, "a.g.m.", s. 275.

⁷ Abdürrezzak, *el-Musannef*, VI, 56; X,361.

2. Humeydî (ö. 219/834)'nin Müsned'indeki Sened Ağı

Humeydî: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman b. Ebû Müslim el-Ahvel→ Süfyân- Humeydî⁸

3. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in Müsned'indeki Sened Ağı

Kırtâs olayı ile ilgili Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde iki hadis geçmektedir. Şimdi iki hadisin sened zincirini vermeye çalışacağız.

3.1.Hadis

Ahmed b. Hanbel: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman b. Ebî Müslim (İbn Necih'in dayısı) → Süfyân→ Ahmed b. Hanbel⁹

3.2.Hadis

Ahmed b. Hanbel: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Talha b. Musarrif→ Vekî' ve Mâlik b. Miğfel→ Ahmed b. Hanbel¹⁰

4. Buhârî (ö. 256/870)'nin Sahih'indeki Sened Ağı

Kırtâs olayı ile ilgili olarak Buhârî'de üç hadis geçmektedir. Şimdi bu üç hadisin sened zincirini vermeye çalışacağız.

4.1.Hadis

Buhârî: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman b. Ebi Müslim el-Ahvel→ İbn Uyeyne→ Muhammed→ Buhârî¹¹

4.2.Hadis

Buhârî: Ma'mer'de birleşen ve Ma'mer ve yukarısı aynı olan iki sened zinciriyle rivayet etmiştir.¹²

⁸ Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr b. İsa b. Ubeydullah el-Kureşî, Müsned el-Humeydî, thk. Hasan Selim, Dâru's-Sekâ, Dımaşk, 1996, I, 241.

⁹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, Müsned İmam Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb'Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut,1999, IV,409.

¹⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 351.

¹¹ Buhari, Cizye, 6.

¹² Buhari, Merdâ, 17.

4.2.1. Buhârî: İbn Abbas→ Ubeydullah b. Abdullah→ Zühri→ Ma'mer→ Hişâm→ İbrahim b. Musa→ Buhârî

4.2.2. Buhârî: İbn Abbas→ Ubeydullah b. Abdullah→ Zühri→ Ma'mer→ Abdürrezzak→ Abdullah b. Muhammed→Buhârî

4.3.Hadis

Sened zinciri birinci hadisin ilk sened zinciriyle aynıdır. Buhârî: İbn Abbas→ Ubeydullah b. Abdullah→ Zühri→ Ma'mer→ Hişâm→ İbrahim b. Musa→ Buhârî¹³

Buhârî'nin rivayet ettiği her üç hadiste de sahabe İbn Abbas'tır. İlk hadiste İbn Abbas'tan rivayet eden Said b. Cübeyr iken ikinci ve üçüncü hadiste Ubeydullah b. Abdullah rivayet etmiştir.

5. Müslim (ö. 261/875)'in Sahih'indeki Sened Ağı

Müslim: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman el-Ahvel→ Süfyân→ Said b. Mansur & Kuteybe b. Said& Ebubekir b. Ebî Şeybe & Amr b. En-Nakid→ Müslim¹⁴

6. Bezzâr (ö. 292/905)'ın Müsned'indeki Sened Ağı

6.1.Hadis

Bezzâr: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Abdullah b. Abdullah→ el-A'meş→ Ebû Avâne→ Yahya b. Hammâd→ Muhammed b. el-Müsennâ→ Bezzâr¹⁵

6.2.Hadis

Bezzâr: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Abdullah b. Abdullah→ A'meş→ Ebû Avâne→ Yahya b. Hammâd→ Muhammed b. el-Müsennâ→ Bezzâr¹⁶

7. Nesâî (ö. 303/915)'nin Sünenül-Kübrâ'sındaki Sened Ağı

Kirtâs olayı Nesâî'de iki yerde geçmektedir.

¹³ Buhârî, İ'tisam bi's-Sünne, 26.

¹⁴ Müslim, Vasiyet, 1637.

¹⁵ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, el-Basrî, Müsned el-Bezzâr, Medine, 2009, XI,108.

¹⁶ Bezzâr, Müsned, XI,266.

7.1.Hadis

Nesâî: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman→ Süfyân→ Muhammed b. Mansur→ Nesâî¹⁷

7.2.Hadis

Nesâî: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Talha b. Musarrif→ Mâlik b. Miğvel→ Vekî'→ Muhammed b. Abdullah b. Mübarek→ Nesâî¹⁸

8. Ebû Ya'lâ (ö. 307/919)'nın Müsned'indeki sened ağı

Ebû Ya'lâ: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman el-Ahvel→ İbn Uyeyne→ Züheyr→ Ebû Ya'lâ¹⁹

9. Ebû Avâne (ö. 316/929)'nin Müsned'indeki Sened Ağı**9.1.Hadis**

Ebû Avâne: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman b. Ebi Müslim el-Ahvel (İbn Necih'in dayısı)→ Süfyân b. Uyeyne→ Yunus b. Abdu'l-A'la & Süfyân b. Uyeyne→ Ebû Avâne²⁰

9.2.Hadis

Ebû Avâne: İbn Abbâs→ Said b. Cübeyr→ Süleyman b. Ebi Müslim el-Ahvel (İbn Necih'in dayısı)→ Süfyân b. Uyeyne→ Şuayb b. Amr ed-Dımaşkı→ Ebû Avâne²¹

9.3.Hadis

Ebû Avâne: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Talha b. el-Musarrif→ Mâlik b. Miğvel→ Yakub b. İshak el-Hadremî→ Bekâr b. Kuteybe el-Bekrâvi→ Ebû Avâne²²

¹⁷ Nesâî, Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali, es-Sünenü'l-Kübrâ, thk. Hasan Abdu'l-Mun'im Şilbî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001, V, 366-367.

¹⁸ Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 368.

¹⁹ Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temimi el-Mevsilî, Müsned-i Ebû Ya'lâ, IV, 298.

²⁰ Ebû Avâne, Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyîni, Müsned-i Ebû Avâne, Beyrut, t.y., III, 477.

²¹ Ebû Avâne, Müsned, III, 478.

²² Ebû Avâne, Müsned, III, 478.

9.4.Hadis

Bu hadis için Ebû Avâne iç içe Abdürrezzak'ta birleşen iki tane senet rivayet etmiştir.

Ebû Avâne: İbn Abbas→ Ubeydullah b. Abdullah→ Zühri→ Ma'mer→ Abdürrezzak→ Muhammed b. Yahya ve ed-Deberi→ Ebû Avâne²³

9.5.Hadis

Ebû Avâne: İbn Abbas→ Ubeydullah b. Abdullah b. Uteybe→ Muhammed b. Müslim→ Yunus b. Yezid→ Ebû Zür'a→ Muhammed b. Abdulhakem→ Ebû Avâne²⁴.

9.6.Hadis

Ebû Avâne: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman el-Ahvel→ İbn Uyeyne→ Züheyr→ Ebû Avâne²⁵

10. Taberânî (ö. 360/971)'nin El-Mu'cemu'l-Kebir'indeki Sened Ağı

Taberânî: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Abdullah b. Ubeydullah→ el-A'meş→ Kays b. er-Rebi'→ Asım b. Ali→ Ömer b. Hafs es-Sedusi→ Taberânî²⁶

11. Beyhakî (ö. 458/1066)'nin Es-Sünenü'l-Kübrâ'sındaki Sened Ağı

11.1. Hadis

Beyhakî: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman b. Ebi Müslim→ Süfyân b. Uyeyne→ Hasan b. Muhammed ez-Za'ferani→ Ebû Said (Ahmed b. Muhammed b. Ziyad el-Basri)→ Ebû Muhammed (Abdullah b. Yusuf el-İsfehani)→ Beyhakî.²⁷

11.2. Hadis

Beyhakî: İbn Abbas→ Said b. Cübeyr→ Süleyman b. Ebi Müslim→ Süfyân b. Uyeyne→ Hasan b. Muhammed ez-Za'ferani→ Ebû Said (Ahmed b. Muhammed b. Ziyad el-Basri)→Ebû Muhammed (Abdullah b. Yusuf el-İsfehani)→ Beyhakî²⁸

12. Süleym b. Kays (ö. 76/696): Ebân b. Ebî Ayâş→ Süleym b. Kays→ İbn Abbas

²³ Ebû Avâne, Müsned, III, 478.

²⁴ Ebû Avâne, Müsned, III, 478.

²⁵ Ebû Avâne, Müsned, IV, 298.

²⁶ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb, el-Mu'cemu'l-Kebir, Musul,1404, XI, 445.

²⁷ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, Es-Sünenü'l-Kübrâ ve fi Zeylihi Cevheru'n-Nekiy, Kahire, 1344, XI,207.

²⁸ Beyhakî Es-Sünenü'l-Kübrâ, IX, 349.

13. Müfid (ö.413/1022)'in Emâli isimli eserindeki Sened Ağı

Müfid: Abdullah b. Abbas→ Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe→ İbn Şihâb→ Yunus→ Anbese→ Ahmed b. Salih→Ebû Bekir Ahmed b. Mansur er-Remâdî→ Ebû Hüseyin el-Abbas b. El-Muğire el-Cevherî→ Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ali es-Seyrefî→ Müfid²⁹

Rivayetin sened ağına baktığımızda bütün rivayetlerin Abdullah b. Abbas'tan geldiğini görmekteyiz. Müfid ve Süleym b. Kays'ın rivayeti hariç olayı aktaran bütün râvilerin silsile yolu tabiinin önde gelen muhaddislerinden olan Said b. Cübeyr ile keşiştir. İbn Abbas Hz. Peygamber vefat ettiğinde çocuk yaşta sayılabilecek genç bir sahabîydi. İbn Abbas tarafından dramatik bir şekilde aktarılan bu rivayetin sadece ondan gelmiş olması ve rivayette geçtiği üzere olay esnasında orada başka sahabeler bulunduğu halde onlardan bu yönde bir bilginin gelmemiş olması bu olayın diğer sahabeler tarafından beklendiği oranda ciddiye alınmadığını göstermektedir. Bu durum, hilafet gibi önemli bir meseleyi Kırtâs hadisesi üzerine bina edenlerin yaklaşımlarını tartışmaya açmak için önemli bir neden olarak görülebilir.

2. Kırtâs Olayı Râvilerinin Cerh ve Ta'dil Açısından İncelenmesi

Abdürrezzak, Humeydî, Ahmed b. Hanbel,³⁰ Buhârî, Müslim, Bezzâr, Nesâî, Ebû Ya'la³¹, Ebû Avâne,³² Taberânî, ve Bayhakî'de geçen bu hadisenin râvileri hakkında yaptığımız araştırmalarda genel olarak hep olumlu şeylerin söylendiğini ifade edebiliriz. Bu yargımızı doğrulamak adına, bu olaya ilişkin olarak zikri geçen hadis kitabında geçen râviler hakkında cerh ve ta'dille ilgili aktarılan bilgileri kısaca vermekle yetineceğiz.

Abdullah b. Abbas: Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olup sahabedir. Muhaddisler sahabenin hepsini âdil olarak kabul ettikleri için cerh ve tadile tabi tutmamışlardır.

²⁹ Müfid, Fahuş-Şia, Ebû Abdullah, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî, el-Emâli, Daru'l-Murtaza, y.y., t.y., s.36.

³⁰ Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini tahkik edip yer yer yorumlayan Şuayb Arnavut (ö. 2017)'a göre de bu hadis Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 409.

³¹ Ebû Ya'la üzerine çalışma yapan Hüseyin Selim Esed bu hadisin isnadı için sahihtir, demektedir. Bk. Ebû Ya'la, Müsned, IV, 298.

³² Ebû Avane de Hüseyin Selim Esed'in kırtâs hadisi ile ilgili söylediği "bu hadisin isnadı için sahihtir" ibaresini nakletmektedir. Bk. Ebû Avane, Müsned, IV,298.

Said b. Cübeyr: Kûfe'nin ileri gelen tâbîilerindendir. Verâ sahibi muttaki bir insan olup hadiste sikadır.³³

Talha b. Musarrif: Kûfeli tabiin, sika ve saygın bir muhaddistir.³⁴

İbn Şihab ez-Zühri: Tabiinin büyüklerinden olup sika bir râvidir.³⁵

Veki': Hadis hafızı ve sika bir râvidir.³⁶

Süleyman b. Ebû Müslim el-Ahvel (İbn Necih'in dayısı): Sika³⁷ ve ceyyidu'l-hadistir.³⁸ İbn Uyeyne kendisinden hadis rivayet etmiştir.³⁹

Ubeydullah b. Abdullah b. Uteybe: Tabiın, döneminin Medine fukahasıdır. Âlim salih ve sika bir râvidir. Ömer b. Abdulaziz (ö. 101/720)'e muallimlik yapmıştır.⁴⁰

Süfyân b. Uyeyne: Muhaddislerin sikalığın üzerinde ittifak ettiği bir muhaddistir. Bazen tedlis⁴¹ ettiği olmuşsa da tedlisleri hep sika muhaddislerden olmuştur.⁴² İbn Uyeyne'ye Tirmizî sika demekle beraber biraz daha temkinli yaklaşmış, onun da insan olduğunu bazen hata yapabileceğini ancak rivayet ettiği bunca hadis içerisinde hatalarının son derece az olduğunu belirtmiştir.⁴³

³³ el-İclî, Ahmed b. Abdullah b. Salih Ebu'l-Hasan el-Kufî, Ma'rifetü's-Sikat, Mektebetü'd-Dâr, Medine, 1985, I, 395.

³⁴ İclî, a.g.e., I, 479; İtr, Nureddin, Menhecun-Nakd fi Ulumi'l-Hadis, Dimaşk, 1981, s.160.

³⁵ İclî, a.g.e., II, 253.

³⁶ ez-Zehabi, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, Siyeru A'lami'n-Nübelâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985, XXI, 134.

³⁷ İbn Hacer el-Askâlânî, Tehzibu't-Tezhib, y.y., t.y., IV, 191; İclî, a.g.e., I, 430.

³⁸ Ceyyidu'l-Hadis: Ta'dil sözcüklerinden bir sözcüktür. Muhaddisler arasında yaygın kullanılmamakla beraber sika ile eşit olanlar için kullanılmıştır. Bazen de bir muhaddis cerh ve ta'dil âlimlerince küçük bir kusurla eleştirilince muhaddisler eleştirilen kişiye ceyyidu'l-hadis demişlerdir. Bu tabiri Ahmed b. Hanbel daha çok kullanmıştır. Bk. Abdullah b. Yusuf el-Cedi, Tahriru Ulumi'l-Hadis, Beyrut, 2003, I, 571.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, el-İlel ve Ma'rifetu'r-Rical, thk. Vesiyullah b. Muhammed Abbas, ed-Dârisu's-Selefiyye, Bombay, 1988, s.166.

⁴⁰ İclî, a.g.e., II, 111.

⁴¹ Râvinin, hocasından işitmediği bir hadisi ondan duymuş gibi nakletmesi anlamına gelen bir kavramdır.

⁴² Zehabi, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, Mizanu'l-İtidal fi Nakdir-Rical, b.y., t.y., II, 170; el-Hüseynî, Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed, Tevdihu'l-Efkar Li Meâni Tenkihi'l-Enzar, Beyrut, 1997, I, 321.

⁴³ es-Selâmî, Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. Hasan, Şerhu İleli't-Tirmizî, thk. Hemmam Abdurrahim Said, Zerkâ, 1987, I, 26.

Abdürrezzak: Sika bir râvi ve musannef sahibidir. Ebu Bekir künyesini almıştır.⁴⁴

Ma'mer b. Râşid: Ebû Urve diye künyelenmiş, Basralı, sâlih ve sika bir râvidir.⁴⁵

Abdullah b. Muhammed: Hadis hafızı ve sika bir râvidir. Buhârî başta bu hadis olmak üzere kendisinden birçok hadis rivayet etmiştir.⁴⁶

Mâlik b. Miğvel: Kûfeli güvenilir, salih ve sika râvilerdendir. Şafii, Atâ ve Nâfi'den hadis rivayet etmiştir. Ondan da Sevrî ve Irak halkı rivayetlerde bulunmuştur.⁴⁷

Said b. Mansur: Buhârî'nin kendisinden hadis aldığı kişilerdendir.⁴⁸

Kuteybe b. Said: Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud, Nesâi ve İbn Mace kendisinden hadis rivayet etmiştir. Sikadır.⁴⁹

Hişâm: Kirman'da kadılık yapmıştır. Buhârî, Müslim ve Ebu Dâvud kendisinden hadis almıştır. Dârekutnî kendisi için sika, Nesâî; leyse bi'l-kaviyy⁵⁰ demiştir.⁵¹

İbrahim b. Musa: Sika bir râvidir. Buhârî, Müslim, Tirmizî Ebu Dâvud, Nesâi, İbn Mace kendisinden hadis rivayet etmiştir.⁵²

İshak b. İbrahim: hadis hafızı ve sika bir râvidir. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud, Nesâi ve İbn Mace kendisinden hadis rivayet etmiştir.⁵³

⁴⁴ İcli, a.g.e., II, 29.

⁴⁵ İcli, a.g.e., II, 93.

⁴⁶ İcli, a.g.e., II, 57.

⁴⁷ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hatim, es-Sikat, Dâru'l-Fikr, 1975, VII,462; İcli, a.g.e., II, 261.

⁴⁸ Nesai, Ebî Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, Tesmiyetu Meşayihî Ebî Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesai ve Zikru'l-Müde'llisin, thk. Şerif Hatim b. Arif el-Avni, Mekke, 1423, s. 88.

⁴⁹ Zehebî, Siyeru A'lami'n-Nübela, XVI, 12.

⁵⁰ Leyse bi'l-Hucce manasında olup bir râvinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere itibar için alınır. (bk. Abdullah Aydın, "Leyse bi'l-Hucce", Hadis Istılahları Sözlüğü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s.163.) İlgili hadisin senedine baktığımız zaman Buhârî'nin bu râviyi itibar için aldığını müşahede etmekteyiz.

⁵¹ Zehebî, Siyeru A'lami'n-Nübela, XVII, 37.

⁵² Zehebî, Siyeru A'lami'n-Nübela, XXI, 165.

⁵³ Zehebî, Siyeru A'lami'n-Nübela, XVII, 81.

Ebu Bekir b. Ebî Şeybe: Sika bir râvidir.⁵⁴

Amr en-Nakid: Hadiste sikadır.⁵⁵

Muhammed b. er-Rafi': Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî'nin kendisinden rivayette bulunduğu sika bir râvidir.⁵⁶

Abd b. Humeyd: Hadis hafızı ve sikadır.⁵⁷

Muhammed b. el-Müsennâ: Hadis hafızı ve sika bir râvidir.⁵⁸

Yahya b. Hammâd: Sika ve âbid bir râvidir.⁵⁹

Ebu Avâne: Sika ve kitabına sahip çıkan bir râviydi.⁶⁰

A'meş: Hafız ve sika bir râvidir.⁶¹

Abdullah b. Abdullah: Sadûk⁶² bir râvi olup ezberinden rivayet ettiğinde yanlılabiliyordu.⁶³

Muhammed b. Mansur: Sika bir râvidir.⁶⁴

Muhammed b. Abdullah b. Mübarek: Hafız ve sika bir râvidir. Nesâî kendisinden rivayette bulunmuştur.⁶⁵

Züheyr: Hadiste leyyinu'l-hadis⁶⁶ olup ilk şüilerdendir. Onun ilmi bilgisini övenler olduğu gibi yerenler de olmuştur. Şa'bi'nin kendisine kezzab dediğini

⁵⁴ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XXI, 142.

⁵⁵ İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, VII, 255.

⁵⁶ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XII, 205.

⁵⁷ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XXIII, 227.

⁵⁸ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XXIII, 119.

⁵⁹ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XIX, 120.

⁶⁰ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XV, 218.

⁶¹ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XI, 283.

⁶² Saduk bir ravinin rivayeti alınır, yazılır ve araştırılır. (bk. Aydınlı, a.g.e., "saduk", s. 261.)

⁶³ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XIX, 378.

⁶⁴ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XXIII, 203.

⁶⁵ Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, XXIII, 257.

⁶⁶ Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, 1. başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere i'tibar için alınır. 2. Rivayet etmiş olduğu hadisler az olan bununla beraber bu hadisler arasında, rivayetlerin terk edilmesine sebep olacak kadar zayıflar bulunan ravi. (bk. Aydınlı, a.g.e., "Leyyinü'l-Hadis", s.164-165.)

aktaran Zehebi'ye göre "kezzab"tan kasıt çok hata yapmaktır. Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesâî kendisinden hadis rivayet etmiştir.⁶⁷

Yunus b. Abdu'l-A'la: Sika bir râvidir.⁶⁸

Şuayb b. Amr ed-Dımaşkî: Müsnid⁶⁹ bir muhaddistir.⁷⁰

Bekâr b. Kuteybe el-Bekrâvî: Hayatı, hadis hocaları ve talebelerinden bahseden Zehebi, Bekrâvî hakkında olumlu veya olumsuz bir şey söylememektedir.⁷¹

Ebu Kulâbe: Tedlis yapan muhaddislerdendir.⁷²

Ebu Âsım: Hafız ve sebt⁷³ bir râvidir.⁷⁴

Ed-Deberî: Müsnid ve sadûk bir râvidir.⁷⁵

Ebu Zür'a: Sika bir râvidir.⁷⁶

Yunus b. Yezid: Sika bir râvidir.⁷⁷

Muhammed b. Müslim: Sadûk bir hadis imamıdır.⁷⁸

Ömer b. Hafs es-Sedusî: Sika bir râvidir.⁷⁹

Asım b. Ali: Hafız ve Sadûktur.⁸⁰

Kays b. Rabi': İmam ve hafız muksir ve sadûk bir râvidir.⁸¹

⁶⁷ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, VII, 167.

⁶⁸ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXIII, 338.

⁶⁹ Hadisi senedli olarak rivayet eden kimselere verilen isimdir. (bk. Aydın, a.g.e., "Müsnid", s.223.)

⁷⁰ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXIII, 293.

⁷¹ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XII, 299.

⁷² Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XIII, 24.

⁷³ Adalet ve zabt sahibi güvenilir râviler için kullanılır. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis delil olarak alınır. (bk. Aydın, a.g.e., "Sebt", s.273.)

⁷⁴ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXIII, 242.

⁷⁵ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XIII, 416.

⁷⁶ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, IX, 100.

⁷⁷ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XI, 366.

⁷⁸ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XIX, 393.

⁷⁹ Zehebi, Şemsuddin Ebu Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyatu'l-Meşâhiri ve'l-'Alâm*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, y.y., 2003, VI, 989.

⁸⁰ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XVII, 270.

⁸¹ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XV, 38.

A'meş: Hafız ve sika bir râvidir.⁸²

Ali es-Sâyrefî: Sadûk bir râvidir.⁸³

Ahmed b. Mansur er-Remâdî: Hafız ve sika bir râvidir.⁸⁴

Ahmed b. Salih: Hafız ve sika bir râvidir.⁸⁵

Rivayete senet tenkidi açısından baktığımız zaman rivayetin pek problemli olmadığı görülmektedir. Rivayeti aktaran İmâmiyye Şiası muhaddisleri de Ehl-i Sünnetin hadis kitaplarından faydalanmışlardır. Onlar rivayeti ilk önce Sünnî kaynaklardan aktarmakta daha sonra da üzerinde yorum yapmaktadırlar. Bu durum, Şia'nın kendi düşüncelerini destekleyen hadisler hususunda, Sünnî kaynaklara başvurmakta bir beis görmediği şeklinde anlaşılabilir.

3. Kirtâs Rivâyetinin Muhteva Açısından Tenkidi

Kirtâs rivâyetinin geçtiği en eski hadis kaynaklarından biri Abdürrezzak'ın Musannef'idir. Onda geçen rivayeti merkeze alarak diğer hadis kaynaklarımızın ondan fazla veya eksik olarak rivayet ettikleri yönleri belirtmeye çalışacağız. Kirtâs rivâyetinin metni Abdürrezzak'ın Musannef'inde iki yerde aynı senetle geçmektedir. Rivayeti tebliğimizin giriş kısmında Arapça metniyle beraber verdiğimiz için burada bir kere daha zikretmeye gerek duymuyoruz. Burada sadece diğer hadis kitaplarının Abdürrezzak'tan fazla veya eksik olarak rivayet ettikleri farklılıklara temas edeceğiz.

Humeydî, aynı olayı lafzı lafzına hadis kitabında zikretmektedir.⁸⁶

Kirtâs olayı ile ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde iki rivâyet geçmektedir. Birincisi yukarıda aktardığımızla aynıyken⁸⁷ diğerinde ise birkaç kelime farklılığı bulunmaktadır. Şia'nın özellikle üzerinden Hz. Ömer'e yüklendikleri sayıklıyor sözcüğü de bu hadiste yer almaktadır. Bu rivayette Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın gözyaşlarını akan incilere benzetmektedir. Abdürrezzak'da bana "getirin"

⁸² Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XI, 283.

⁸³ Kutluboğa, Ebu'l-Fidâ Zeynuddin Kasım, *Es-Sikât Mimen Lem Yeka fi'l-Kütübi's-Sitte*, San'a, 2011, II, 369.

⁸⁴ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XVIII, 381.

⁸⁵ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XVIII, 153.

⁸⁶ Humeydî, *Müsned el-Humeydî*, I, 241.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 409.

ibaresi geçerken burada ise Rasullullah'ın getirmelerini istediği şey “bana bir divit ve levha getirin” şeklinde geçmektedir.⁸⁸

Buhârî Cizye, 6'daki hadisle Abdürrezzak'ın rivayet ettiği hadisin senetleri aynıdır. Hadisin metni aynı olmakla beraber üçüncü tavsiyeye başlarken hayır (حیر/iyilik) kelimesini fazla olarak eklemiştir.⁸⁹

Buhârî'nin Merdâ, 17'de rivayet ettiği hadis, kendisinin ve Abdürrezzak'ın rivayet ettiği hadisle biraz farklılık az etmektedir. Olayla ilgili Abdürrezzak'ın rivayet ettiği hadisten daha fazla bilgiler vermektedir. Buhârî'nin bu rivayetinde fazladan verdiği bilgilere gelince, “Peygamber ölüm döşegindeyken Hz. Peygamber'in evinde Ömer b. Hattab'ın da içinde olduğu adamlar vardı. Hz. Peygamber haydi getirin. Benden sonra asla dalaletle düşmeyeceğiniz bir şeyi sizlere yazayım. Bunun üzerine Ömer ona hastalık acısı ağır basmıştır. Yanınızda Kur'an vardır. Bize Allah'ın kitabı yeter. Evde bulunanlar tartışmaya başladılar. Bazıları ona kalem kâğıt getirin. Hz. Peygamber size ondan sonra asla sapmayacağınız bir şey yazsın. Bazıları da Ömer'in dediğini tekrar ettiler dedi. Hz. Peygamber'in yanında bağışmalar ve boş sözler artınca Hz. Peygamber: “kalkın” dedi.” Ubeydullah'ın aktardığına göre İbn Abbas şöyle dedi. “Onların ihtilâf etmeleri, karışıklık ve gürültülere sebep olduğu o musibet ne büyük bir musibettir ki, Rasûlullah ile onlara yazmak istediği bu kitabın arasına engel oldu.” der. Bu kısım Abdürrezzak'ta geçmemektedir. Ayrıca bu rivayette “Hz. Peygamber bize üç şey tavsiye etti” şeklinde devam eden kısım da Buhârî'nin bu rivayetinde geçmemektedir.⁹⁰ Buhârî aynı hadisi yukarıda aktardıklarımızla beraber ihtilafın kötülüğü babında da aktarmıştır. Megazi'de Buhârî, Abdürrezzak'ın aktardığı rivayeti aktarmaktadır. Bu rivayette Buhârî de “sayıklıyor” kelimesini kullanmıştır.⁹¹

Müslim vasiyet,1637 no'lu hadisinde Abdürrezzak'ın naklettiği rivayeti aktarmıştır.⁹²

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 351.

⁸⁹ Buhârî, Cizye, 6.

⁹⁰ Buhârî, Merdâ, 17.

⁹¹ Buhârî, Meğâzi, 83.

⁹² Müslim, Vasiyet, 1637.

Bezzâr rivayet ettiği iki hadiste de “benden sonra asla sapmayasınız” kısmına kadar rivayet etmiştir.⁹³

Nesâî Es-Sünenü'l-Kübrâ'sında Abdürrezzak'ın rivayetini aktarmaktadır. Ancak bu rivayette “Peygamber bize üç şey tavsiye etti” kısmı yerine “Peygamber vefatı esnasında onlara tavsiyede bulundu” deyip Abdürrezzak'ın aktardığı ilk iki tavsiyeyi aktarmaktadır.⁹⁴ Nesâî diğer rivayetinde ise Abdürrezzak'ın aktardığı rivayeti sayıklıyor kısmına kadar aktarmaktadır.⁹⁵

Ebû Ya'la'nın aktardığı rivayetle Abdürrezzak'ın rivayeti uyuşmaktadır.⁹⁶

Ebû Avâne'nin rivayeti de Abdürrezzak'ın rivayetiyle aynıdır.⁹⁷5761⁹⁸, 5762⁹⁹, 5763 no'lu hadislerde de aynı olayı aktarmaktadır. 5757¹⁰⁰ -5758¹⁰¹ ve 5759¹⁰² no'lu rivayetlerinde de Ebû Avâne Buhârî'nin aktardığı rivayetiyle aynı olan bir rivayet aktarmaktadır. 2409 no'lu rivayette Ebû Avâne Abdürrezzak'ın aktardığı rivayeti aktarmaktadır.¹⁰³

Taberânî, rivayetin “benden sonra asla sapmayacağınız bir şey yazayım” kısmına kadar rivayet etmiştir.¹⁰⁴

Beyhakî'nin süneninde 19217¹⁰⁵ ve 18747¹⁰⁶ no'lu rivayetiyle Abdürrezzak'ın aktardığı rivayetle aynıdır.

Bütün bu rivayetler çok az farklılığa rağmen aynı olayı anlatmaktadır. Olayı aktaran bütün râvilerin rivayetinin ortak yönü Hz. Peygamber'in kâğıt kalem isteğinin yerine getirilmemesi yer almaktadır. Bazı rivayetlerde Hz. Ömer'in ismi açık bir şekilde geçerken bazılarında geçmemektedir. Bazı râviler sayıklıyor

⁹³ Bezzâr, Müsned, XI,108, h.no: 4826; XI, 266.

⁹⁴ Nesâî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 336-367.

⁹⁵ Nesâî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 368.

⁹⁶ Ebû Ya'la, Müsned, IV, 298.

⁹⁷ Ebû Avâne, Müsned, III, 477.

⁹⁸ Ebû Avâne, Müsned, III, 478.

⁹⁹ Ebû Avâne, Müsned, III, 478.

¹⁰⁰ Ebû Avâne, Müsned, III, 478.

¹⁰¹ Ebû Avâne, Müsned, III, 478.

¹⁰² Ebû Avâne, Müsned, III, 478.

¹⁰³ Ebû Avâne, Müsned, IV, 298.

¹⁰⁴ Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, XI, 445.

¹⁰⁵ Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, XI, 207.

¹⁰⁶ Beyhakî Es-Sünenü'l-Kübrâ, IX, 349.

sözcüğünü direk aktarırken bazıları da olayı onu biraz daha yumuşatıp sayıklıyor sözcüğü yerine ona hastalık ağır basmıştır, diyerek rivayetinde tasarrufta bulunmuştur.

4. İmâmiyye Hadis Kaynaklarında Kırtâs Olayı

İmâmiyye Şîa'sı, Hz. Ömer'in tavrını eleştirirken ve hilafetten bahsederken sürekli gündeme getirdikleri bu olay yaptığımız araştırmalarda onların en muteber eserleri arasında zikredilen Kütüb-i Erba'a'da geçmemektedir. Ancak Kütüb-i Erba'a şârihlerinin bir kısmı şerh ettikleri başka hadislerde konuyla bağlantılı olarak zikretmişlerdir.¹⁰⁷

Süleym b. Kays el-Hilâli kitabında olayı şöyle anlatmaktadır; Abdullah b. Abbas'ın evinde bir grup Şîa'nın bulunduğu sırada yanındaydım. Orada Hz. Peygamberin vefatından bahsedilince İbn Abbas ağladı. Rasulullah (sav) Pazartesi - vefat ettiği gün- etrafında Ehl-i Beyti ve otuz kadar sahabesinin olduğu bir sırada "bana bir kemik parçası getirin benden sonra sapmayacağınız ve ihtilafa düşmeyeceğiniz bir şey yazayım." Bu ümmetin fıravunu onları engelledi ve dedi ki "Resulullah sayıklıyor". Bunun üzerine Rasulullah (sav) dedi ki; "Görüyorum ki ben daha hayatta iken bana muhalefet ediyorsunuz. Ben öldükten sonra kim bilir neler yaparsınız?" dedi ve yazmaktan vazgeçti.

Süleym: Sonra İbn Abbas bana yöneldi ve dedi ki "Eğer bu adam bu sözleri söylemeseydi, Rasulullah hiç kimsenin sapmayacağı ve ihtilafa düşmeyeceği bir şey yazacaktı."

Topluluktan biri: Bu adam kimdi?

İbn Abbas: Bunu söylemeye gerek yok dedi.

Yanına gelen topluluk gittikten sonra İbn Abbas'la baş başa kaldım. Bana dedi ki o Ömer'di.

Dedim ki doğru söyledin. Çünkü: Ali, Selman, Ebu Zer ve Mikdat'tan aynısını duydum diyorlardı ki O, Ömer'dir.

¹⁰⁷ Örneğin Men Lâ Yehduruhu'l-Fakih'i şerh eden Meclisi "şirkin en düşük noktası" isimli hadisi şerh ederken kırtâs rivayetine değinmekte ve konuyla ilgili Sünni kaynaklardan da rivayetler aktarmaktadır. Meclisi, Muhammed Takîy b. Maksud Ali, Revdatu'l-Muttakîn Şerhu Menlâ Yehduruhu'l-Fakih, thk. Musevi el-Kirmâni, Kum, 1406, IX, 322-325.

İbn Abbas dedi ki Ey Süleym, bunu kardeşlerin hariç kimseye söyleme çünkü İsrâiloğullarının kalbi buzağı ve Sâmîrî sevgisiyle doldu olduğu gibi bu ümmetin de kalbi bu iki adamın sevgisiyle doludur.¹⁰⁸

Muhammed b. Cerir et-Taberî eş-Şii, (ö.?)¹⁰⁹ Müstersîd isimli eserinde Abdürrezzak'ın Musannef'ine aldığı hadisi râvileriyle birlikte aktarmaktadır.¹¹⁰

Müfid, el-Emâli isimli eserinde Buhârî'nin rivayetini aynen alıp aktarmıştır.¹¹¹

Seyyid Hüseyin es-Sadr Nihâyetü'd-Diraye isimli eserinde Buhârî'nin rivayetini aktarmaktadır.¹¹²

Şîrâzî el-Kummî (ö. 1098/1686-7) İbn Abbas'ın "Onların ihtilâf etmeleri, karışıklık ve gürültülere sebep olduğu o musibet ne büyük bir musibettir ki, Rasûlullah ile onlara yazmak istediği bu kitabın arasına engel oldu." sözünden sonra şu açıklamalarda bulunmaktadır: Vallahi eğer Müslümanlar siyah elbise giyip matem tutsalar ve Ömer'in yaptığından dolayı üzüntünün en zirvesini yaşasalar yine azdır. Ömer'e en azılı düşman kesilseler yine azdır. Ancak şaşırılacak şey ise Sünnilerin bir kalpte Peygamber sevgisiyle Ömer sevgisini birleştirmiş olmalarıdır, der¹¹³

Haşim Maruf el-Hüseyni Dirâsât fi'l-Hadis ve'l-Muhaddisin isimli eserinde Buhârî'nin rivayetini aktardıktan sonra "sayıklamadan" kastın çoğu muhaddislere göre düşünmeden anlamadan konuşmak anlamına geldiğini bunun şiddetli ağrı ve elemi tasvir için kullanıldığını söylemektedir.¹¹⁴

Meclisi (ö. 1110/1698-99) Bihâru'l-Envâr'da "Ömer'in kusurlarının açıklaması" babında Hz. Ömer'e yönelik eleştirilerde bulunmakta ve bu eleştirilerini madde madde sıralamaktadır. İlk maddesinde kirtâs olayını ele almakta ve kirtâs olayının geçtiği bütün kaynakları vermektedir: Kirtâs olayında Hz. Ömer'in tavrını Kur'an

¹⁰⁸ Süleym b. Kays el-Hilâli el-Âmirî, Kitâbu Süleym b. Kays el-Hilâli, thk. Muhammed Bakır el-Ensârî ez-Zencânî, Kum, 1420, s. 324.

¹⁰⁹ Müstersîd kitabının kapağında vefat tarihi tam olarak verilmemiş olup, Hicrî IV. Yüzyılın başlarında vefat ettiği yazılmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda da sağlıklı bir bilgi elde edemedik.

¹¹⁰ Taberî, Muhammed b. Cerir eş-Şii, Müstersîd fi İmâmeti Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebi Talib, b.y., t.y., II, 99.

¹¹¹ Müfid, el-Emâli, s.36.

¹¹² es-Sadr, Seyyid Hüseyin, Nihâyetü'd-Diraye, thk. Macid el-Ğîrbâvî, y.y., t.y., I, 9.

¹¹³ eş-Şîrâzî, a.g.e., s. 534-535.

¹¹⁴ el-Hüseyni, Haşim Maruf, Dirâsât fi'l-Hadis ve'l-Muhâddisin, Dâru't-Te'aruf, y.y., 2005, s. 231.

ayetlerine arz etmekte ve yapılan davranışın yerinde bir davranış olmadığını dile getirmektedir.¹¹⁵ İmâmî muhaddislerin kırtâs hadisesini Kur'an'a arzı başlığında onların arz ettiği ayetlere değineceğimiz için burada daha fazla üzerinde durmaya-
cağız.

5. Rivâyetin Farklı Kriterlere Arzı

Muhaddisler hadisin senet kritiğini yaptıktan sonra metnin kritiğine geçmekte ve metni farklı kaynaklara arz etmektedir. Biz de bu başlık altında rivayeti Kur'an'a, tarihe ve akla arz başlıkları altında inceleyeceğiz

5.1. Rivâyetin Kur'an'a Arzı

Hız. Peygamber Kur'an'a muhalif bir şey söyleyemeyeceği için bir hadisin sıhhati sened açısından ortaya konulduktan sonra o hadisin metnini Kur'an'a arz eden muhaddisler hadisin Kur'an'la sağlamasını yapmaktadırlar. Ancak Kur'an'a arz sübjektif bir mahiyet arz etmesi, herkesin rivayeti kendisine uygun ayetlere arz etmesine ve farklı görüşlere ulaşmasına yol açmıştır. Bu nedenle Kur'an'a arz, Kur'an'ın bütün ayetleri göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Ne yazık ki bu olayı da Kur'an arz eden Sünnî ve Şii muhaddisler kendi fikirlerine uygun sonuçlar çıkarma uğraşısına girmişlerdir.

5.1.1. Sünnî Muhaddislerin Arzı

Kırtâs hadisesindeki Hız. Ömer'in tavrını savunan bazı muhaddisler tavrı çeşitli ayetlere arz ederek Hız. Ömer'in haklılığını ortaya koymaya çalışmışlardır.

İlgili olay bağlamında Hız. Ömer'in "bize Allah'ın kitabı yeter" sözünü Tîbî (ö. 743/1342), şu ayetlere arz ederek desteklemektedir. *Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık*¹¹⁶ ve *Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım.*¹¹⁷ ayetlerine arz ederek tavrının yerinde bir davranış olduğunu ileri sürmektedir. Devamında eğer Hız. Peygamber'in kastı Müslümanların asla müstağni kalamayacağı bir şey için olsaydı *Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun.*

¹¹⁵ Meclisî, Şeyh Muhammed Bakır, Bihâru'l-Envâr el-Câmiatu li Dureri Ehbari'l-Eimmeti'l-Ethâr, thk. Müessesetü İhyai Kütübi'l-İslâmiyye, İhyau Kütübi'l-İslâmiyye, Kum, 1430, XXX, 529-530.

¹¹⁶ En'am, 6/38.

¹¹⁷ Maide, 5/3.

*Allah, seni insanlardan korur.*¹¹⁸ ayetinin hükmü gereği ihtilaf edenlerin ihtilafına düşmanlık edenlerin düşmanlığına bakılmaksızın açıklardı.¹¹⁹

Kastâllâni (ö. 686/1287);¹²⁰ *اليوم أكملت لكم دينكم* bu ayetten yola çıkarak kıyamet gününe kadar olacak olan her şeyin beyanı nassın direk bahsi yahut delaletiyle Kur'an ve sünnette bulunmaktadır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in hastalığının şiddetli anında bunu istemesi Hz. Peygamber'e ağır geldiği için Hz. Ömer bu ağırlığı Hz. Peygamber'den hafifletmek istemiştir.¹²¹

5.1.2. Şii İmâmî Muhaddislerin Arzı

Şii muhaddisler bu hadisteki Hz. Ömer'in tavrını eleştirip Hz. Peygamber'in bu isteğinin yerine getirilmemesinin Kur'an'a aykırı olduğunu belirtmişlerdir. Hz. Peygamber bir şeyin yapılmasını istediği zaman Müslümanlar için seçenek hakkının olmadığını dile getiren Ahzâb 36. Ayete¹²² arz ederek, "bizim için problem Hz. Peygamber'in ne yazacağından ziyade onun emrinin yerine getirilmemesidir"¹²³ der.

Musevî, el-Müracâat adlı kitabında kırtâs olayına 86, 87,88 ve 89. Mektuplarını ayırıp, aşağıda zikredeceğimiz ayetleri de referans alarak Hz. Ömer'in tavrına yönelik şu eleştirileri getirmektedir: Kalem kâğıdın getirilmemesiyle Hz. Peygamber'in emrine uyulmamış, sözü reddedilmiştir. Şanki Ömer'in kendisi Hz. Peygamber'den Kur'an'ı ve Kur'an'ın özelliklerini daha iyi bilmekteymiş gibi davranmakta ve "Kur'an bize yeter" demektedir. Peygamber hezeyan ediyor ve saykılıyor gibi aşağılık bir tabirle atıfta bulunmaktadır. Bu tavır Kur'an'a aykırı ve İslam'ın temel ilke ve prensipleriyle asla bağdaşmamaktadır. Kırtâs olayındaki tavrı Şii âlimler aşağıdaki ayetlere arz ederek davranışın ne kadar yerinde bir davranış olduğunu göstermektedir.¹²⁴

¹¹⁸ Maide, 5/67.

¹¹⁹ et-Tibi, Şerefuddin el-Huseyin b. Abdullah, Şerhu't-Tibi ala Mişkati'l-Mesâbih el-Müsemmâ bi el-Kâşif an Hakaiki's-Sünen, thk. Abdulhamid Hindâvi, Riyad,1997, XII, 3820.

¹²⁰ Maide, 5/3.

¹²¹ Kastâllâni, Ahmed b. Muhammed b. Ebubekir b. Abdulmelik, İrşadu's-Sâri, Mısır, 1323, VI, 463.

¹²² Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendileri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.

¹²³ Meclisi, a.g.e., XXX, 578-579.

¹²⁴ Musevî, Şerefuddin, Seyyid Abdul Hüseyin, Müracâât, thk. Hüseyin er-Râzi, y.y., t.y., s. 453-466.

*Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtila inanmadı; o, arzusuna göre de konuşmaz. O, ancak (kendisine) vahyedilen bir vahiydir. Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrail) öğretti.*¹²⁵

*Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.*¹²⁶

*Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamber'inin önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*¹²⁷

*Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.*¹²⁸

*Şüphesiz Allah ve Resulünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lânet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır.*¹²⁹

Ayrıca Şii muhaddisler rivayeti şu hadise de arz etmişlerdir: Allah'a yemin olsun ki bu ağızdan hak dışında hiçbir şey çıkmaz.¹³⁰

İmâmî muhaddisler Hz. Ömer'in tavrını yukarıda zikrettiğimiz ayetlere arz ederek Kur'an'a aykırı bir tavır olduğunu belirtmişlerdir.¹³¹

5.2. Rivayetin Tarihe Arzı

Bu vakıa Hz. Peygamber'in vefatından önceki son Perşembe gününde meydana gelmiş olup, pazartesi günü de Hz. Peygamber vefat etmiştir. Olayın tarihi vakıa olarak gerçekleşmesi mümkündür. Başta tarihçi İbn Sa'd'ın Tabakât kitabı olmak üzere birçok tarihçinin kitabında bu olay zikredilmiştir. Bu da tarihen böyle bir vakıanın gerçekleştiğini göstermektedir.¹³²

¹²⁵ Necm, 53/2-5.

¹²⁶ Nisa, 4/80.

¹²⁷ Hucurat, 49/1.

¹²⁸ Haşr, 59/7.

¹²⁹ Ahzâb, 33/57.

¹³⁰ Ebu Davud, İlim, 3.

¹³¹ Hullî, Hüseyin b. Yusuf el-Mutahhar, Nehcu'l-Hak ve Keşfu's-Sıdk, Dâru'l-Hicre, Kum, 1414, s. 333-334; Musevî, a.g.e. s. 453-457.

¹³² İbn Sa'd, a.g.e., II, 242-245.

5.3. Rivayetin Akla Arzı

Bütün bu rivayetlerden ve bilgilerden yola çıkarak kırtâs olayının gerçekleşme ihtimali aklen de mümkündür. Hz. Ömer'in olayda sergilediği tavır kimi âlimlerce eleştirilmiş kimilerince eleştirilmemiş ve işin niyet boyutu öğrenilmeye çalışılmıştır. Cesaret, özgüven ve ani tepki vermekle tanınan Hz. Ömer'in böyle bir şey yapması akla mugayir gelmemektedir.

Boyacıoğlu'na göre: Tarihi kayıtlarda halifelik kampanyasından açıkça bahsedilmemiş olsa da, Hz. Ali'nin yönetimi (hilâfeti) konusunda Hz. Peygamber'in yanında bir kampanya başlatılmış olabilir. Bu kampanyaya, belki, başta Hz. Fatıma, Hz. Abbas, oğlu Abdullah, Zübeyir, Hz. Peygamber'in kayın pederi olan Ebû Süfyân gibi kişiler içeriden; Ammar b. Yasir, Ebû Zer, Mikdat b. el-Esved gibi kişiler de dışarıdan destek vermişlerdir. Bu kampanyaya önderlik edenlerin, Hz. Peygamber'i ikna etmek için girişimde bulunmuş olmaları da mümkündür. İş böyle olunca durumu sezen Hz. Ömer ve bazı sahabeninde bu işe müdahale etmeleri mümkündür,¹³³ demektedir.

6. Rivayeti Yorumlayanlar

6.1. Sünnî Muhaddislerin Rivayete Getirdikleri Yorumlar

Birmâvî (ö. 831/1428): **أصح** kelimesini dünyadan hicret/göç ediyor.¹³⁴ Şeklinde diğer şârihlerden farklı bir anlam vermiştir.

Buhârî şârihi Zekerîya el Ensârî (ö. 926/1520)¹³⁵ ve Keşmirî (ö.1353/1933)¹³⁶ hadisi vermekte fakat detaylara girmemektedir.

Hadis şerh kitapları Hz. Ömer'in tavrını şu şekilde yorumlanmaktadır:¹³⁷

¹³³ Ramazan Boyacıoğlu, "Hz. Muhammed'in Hastalığı Sırasında Hz. Ömer'in Tavrı ve Halife Seçimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/1, Sivas, 2002, s.85.

¹³⁴ Birmâvî, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abduddaim, *el-Lemu's-Sebih bi Şerhi el-Camis-Sahih*, 2012, IX, 244.

¹³⁵ el-Ensârî, Zekerîya Muhammed b. Ahmed, *Tuhfetü'l-Bârî*, thk. Süleyman b. Derî', Riyad, 1426, VI, 277.

¹³⁶ Keşmirî, Muhammed Enver Şah b. Mu'zâm Şah el-Emâli, *Fezû'l-Bârî Alâ Sahihî'l-Buhari*, thk. Muhammed Bedr, *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut, 2005, IV, 288.

¹³⁷ Beyhakî, Ebûbekir, Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-Nubuvve ve Ma'rifetu Ahvali Sahibi's-Şeria*, VII, 181-185; Kadî İyaz, b. Musa b. İzzaz Ebu'l-Fadl, *İkmalu'l-Mu'lim bi Fevaidü'l-Müslim*, thk. Yahya İsmail, *Dâru'l-Vefâ*, Kahire, 1998, V, 381.

1. " *حسبنا كتاب الله* " : bu sözünü Hz. Ömer oradaki tartışanlara cevaben söylemiştir. Hz. Peygamber'in emrine karşı söylememiştir.

2. Hz. Ömer kitaba yapmaktan aciz olacak bir şeyin yazılmasından ve bununla ihtilaf ve yaralanmanın fazla olacağından korktuğu için bize Allah'ın kitabı yeter demiştir.

3. Hz. Ömer, Hz. Peygambere hastalığından dolayı acıdığı için kalem ve kâğıdın getirmesine tepki göstermiş, Peygamber'e acısı ağır basmıştır bize Allah'ın kitabı yeter demiştir.

4. Hz. Ömer Münafıkların bu konu üzerinden İslam'a saldırmasından çekindiği için böyle bir yola başvurmuştur. Hz. Peygambere muhalefet etmek için değil.

5. Beyhakî'ye göre Hz. Ömer "sayıklıyor" sözcüğü muhtemelen oradaki kargaşadan dolayı o kargaşayı çıkaranlara söylemiştir. Süfyân b. Uyeyne'ye göre Hz. Peygamber Hz. Ebu Bekir'in halifelliğini yazdırmak istedi ancak sonra Allah'ın kendisine verdiği ilme itimat ederek vazgeçti.¹³⁸ Kadı İyaz (ö. 544/1149)'a göre Peygamber'in söylemek istediği üçüncü tavsiye şu olabilir. Kabrimi içerisinde ibadet edilen bir puthane yapmayınız.¹³⁹

Âlimler Hz. Peygamber'in yazdırmak istediği şeyin mahiyeti hakkında farklı görüşler illeri sürmüşlerdir. Hattâbî'ye göre iki ihtimal var, birincisi kendisinden sonraki halifeyi tayin etmek ve böylece Müslümanlar arasında derin bir ayrılık konusu olacak olan Cemel ve Sıffin savaşlarına engel olmak. İkincisi Hz. Peygamber üzerinde ittifak edilmesi gereken ahkâm konuları hakkında bir şeyler yazdırmak istedi. Ancak terkinde maslahat gördüğü için yazdırmamıştır.¹⁴⁰

¹³⁸ Beyhakî, a.g.e., VII, 184.

¹³⁹ Kadı İyaz, a.g.e., V, 383.

¹⁴⁰ İbn Mulekin, Siracuddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafii el-Mısri, et-Tevdih li Şerhi'l-Cami's-Sahih, Dımaşk, 1429, III, 577-580; İbn Cevzi Cemaluddin Ebul Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, Keşfu'l-Müşkil min Hadisi's-Sahihayn, thk. Ali Hüseyin el-Bevvab, Riyad, t.y., II, 314.

Tîbî, eğer Hz. Peygamber'in kastı Müslümanların asla müstağni kalamayacağı bir şey olsaydı ¹⁴¹ ما أنزل إليك من ربك bir şey olsaydı ¹⁴¹ ma anzal ilayka min rabbika rivayetinin hükmü gereği ihtilaf edenlerin ihtilafına düşmanlık edenlerin düşmanlığına bakılmaksızın açıklardı.¹⁴²

Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) kendisinden önceki hadis şârihlerinin görüşlerini verip eleştirdikten sonra Hz. Peygamber'in aslında yazmak istediği halifenin tayinidir, demektedir.¹⁴³

6.2. İmâmîyye Şiası Muhaddislerinin Rivayete Getirdikleri Yorumlar

Hür Âmilî, Vesâilu's-Şîa isimli eserinde ilgili rivayetleri aktardıktan sonra şu açıklamalarda bulunmaktadır: Bu olay siyasi bir amacın kapısını aralamıştır. Bu tavır hilafeti gerçek sahibinden uzaklaştırmaktır. Bundan sonra da "biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız." hadisiyle şer'î şerife bir darbe indirilmiştir. Hz. Fatıma babasının mirasını istediğinde birinci halifeden böyle bir hadis işitmiştir. Oysaki böyle bir hadis daha önce hiç işitilmemiştir. İlk halife döneminde kapı sonuna kadar tehlikeli bozulmalara bidatlere açılmıştır. Daha kötüsü de gerçek halifeye (Hz. Ali'ye) biat eden Müslümanların öldürülmelerine birinci halife tarafından cevaz verilmesidir.¹⁴⁴

Meclisî, Bihâru'l-Envâr isimli eserinde Kirtâs hadisesiyle ilgili Sünnî ve Şii kaynaklarda geçen bilgileri verdikten sonra Hz. Peygamber'in kâğıt kalem istemesi ve Hz. Ömer'in onu engellemesi olayının manen mütevâtir bir hadis olduğunu dile getirmektedir.¹⁴⁵

Meclisî; "Ömer b. Hattab vasiyetin yazılmamasının müsebbibidir. Bunun sonucunda Peygamberden sonra ümmetinin dalalete düşmesinin, ümmetin fertleri arasında ayrılıkların çıkmasının, Müslümanların kanının dökülmesinin, mallarının telef olmasının, şeriatlarının muhtelif olmasının, İslam'ın yetmiş iki fırkasının dalalete düşmesinin ve onlardan ateşte ebedi kalacaklarının müsebbibidir. Böyle

¹⁴¹ Maide, 5/67.

¹⁴² et-Tîbî, a.g.e., XII, 3820.

¹⁴³ Ali el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed Ebû Hasan Nureddin, Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtı'l-Mesâbih, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2002, IX, 585-3853.

¹⁴⁴ Hür Âmilî, Muhammed b. Hüseyin, Tefsîlu Vesâilu's-Şîa ilâ Tehsîli Mesâiki's-Şeri'a, y.y., t.y., I, 16-17.

¹⁴⁵ Meclisî, Şeyh Muhammed Bakır, Biharu'l-Envâr el-Câmiatu li Dureri Ehbari'l-Eimmeti'l-Ethâr, thk. Müesseset İhyai Kütübî'l-İslamiyye İhyau Kutubî'l-İslamiyye, Kum, 1430, XXII, 474.

olmasına rağmen bu duruma şahitlik edenlerin çoğu Ömer'e itaat ettiler, onu yüceltiler, ondan sonra onu eleştirenleri de küfürle itham ettiler.¹⁴⁶

Meclisi: Hz. Ömer'in Allah'ın kitabı bize yeter sözünün mutlak olarak halifeye ihtiyacın olmadığına delalet etmesine rağmen Sakîfedeki biate nasıl koştuğu ve onu Hz. Peygamber'in defninden daha çok öncelediğini belirterek Hz. Ömer'e eleştiri getirmektedir.¹⁴⁷

Musevî: Kırtasa Hz. Ali'nin halifeliğini ve sakaleyn hadisinde olduğu gibi Ehlîbeyt ile ilgili vasiyetlerini yazacağını bildiği için Hz. Ömer'in engel olduğunu, oradaki karışıklığı gören Hz. Peygamber daha sonra da ümmeti arasında ihtilaf çıkmasını diye yazmaktan vazgeçmiştir. Eğer daha sonra yazdıysaydı, belki bazıları Hz. Peygamber saykılıyorken onu yazmıştır. Kısaca dalaletle düşme ihtimalinden dolayı yazdırmamıştır.¹⁴⁸

Ahmet Hüseyin-Ya'kub: Olayla ilgili bütün rivayetleri aktarıp değerlendirirken şu soruları sorup cevap aramaya çalışmaktadır: Peygamberin bu talebinin neresinde yanlışlık var? Dalalet karşısında güvende olmayı kim, neden reddeder? Hangi maslahat için? Sonra vasiyet etmek her mü'minin hakkıdır ve her mü'minin ölümünden önce istediği şeyleri söyleme hakkı vardır. Sonra bu sözleri duyan kimseler hür kimselerdir. Dilerlerse duyduklarını uygular dilemezlerse uygulamazlar. Ömer b. Hattab hemen ortaya atılıyor ve şöyle sesleniyor: Peygamberin ağrısı iyice arttı. Elimizdeki Kur'an bize yeter. Ömer, sırf hilafet görevi Ali'ye verilmesin diye Rasûlullah'ın vasiyetini yazmasına engel oldu. Hasta olduğu ve ağrısı iyice arttığı gerekçesiyle Rasûlullah'ın vasiyetini yazmasına engel olan aynı Ömer'in, hasta haldeyken kendisini halife olarak vasiyet eden Ebû Bekir'e ses çıkarmamasını, bizzat kendisinin de yine ağrıları artmışken Osman'ı seçecek şûrayı tertib etmesini garîb karşılamakta ve Ömer'in tüm bunları sırf Hâşimîler iş başına gelmesin diye planladığını ileri sürmektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Meclisi, *Bîharu'l-Envâr*, XXX, 580.

¹⁴⁷ Meclisi, *Bîharu'l-Envâr*, XXX, 593.

¹⁴⁸ Musevî, a.g.e., s.453- 454..

¹⁴⁹ Ahmed Hüseyin Yakub, *Nazariyyetu Adâleti's-Sahâbe*, Basım Yeri ve Tarihi Yok, s. 182-194.

El-Hûî (ö. 1324/1906): Rivayeti ele alıp değerlendirirken Hz. Ömer'in tavrını eleştirip, Hz. Peygamber'e itaati emreden ayetleri zikretmektedir. Ayrıca sayıklıyor sözcüğünün geçtiği Sünnî kaynaklara da atıfta bulunmaktadır.¹⁵⁰

Sonuç

İslam'ın kanayan yarası olan siyasi ihtilaflara Sünnî ve Şîilerin yaklaşım tarzı sürekli subjektif olmuş, herkes durduğu yer ve pozisyona göre tavır almaya çalışmıştır. Kirtâs hadisesindeki Hz. Ömer'in tavrı ile ilgili Sünnî muhaddislerde aşırı savunmacı ve Hz. Ömer'i haklı çıkarma çabası görülürken Şia'da ise aşırı yermeci bir tavır kendini göstermektedir. Aslında Hz. Ömer'in de insan olduğu zaman zaman sinirlendiği, duygularıyla hareket ettiği, aşırı özgüven ve cesaretinden dolayı da yanlışlar yapabileceği kabul edilerek olaya yaklaşılsa daha tutarlı sonuçlar ortaya çıkabilir.

İmâmiyye Şiası, hadis metinlerinde geçen "Hz. Peygamber bize üç şey tavsiye etti." kısmı üzerinde pek durmamaktadır. Onların asıl üzerinde durdukları şey Hz. Ömer'in olaydaki tavrı, kâğıt kalem getirtmesini engellemesi ve orada sarf ettiği "sayıklıyor" sözcüğüdür. Şia İmâmiyyesi bu sözcüğün kullanılmasını Hz. Peygamber'e yapılan bir hakaret olarak görmektedir. Hz. Ömer'in sarf ettiği sözcük Sünnî bazı muhaddislere de ağır geldiği için o sözün yerine "Hz. Peygamber'e acısı ağır basmıştır." sözünü kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu da Sünnî muhaddislerin bile bu tavidan rahatsız olduklarını göstermektedir.

Kirtâs olayı Sünnî ve İmâmiyye Şiası kaynaklarında Perşembe gerçekleştiği geçmesine rağmen Süleym b. Kays'ın kitabında Hz. Peygamberin vefat ettiği Pazartesi günü hadisenin gerçekleştiği geçmektedir.

İmâmiyye Şiasının Hz. Ali'nin imametinin delilleri arasında zikrettikleri kirtâs olayından böyle bir delilin çıkması zor görünmektedir. Zira olaya şahit olan diğer sahabilerden bu olayla ilgili rivayetler gelmemiştir. "Hz. Ömer'in tavrı ile ilgili söylenenlerin birer varsayımdan ibaret olduğunu Hz. Peygamber kirtâsa vasiyetini yazsaydı veya Ömer engel olmasaydı şunları yazacaktı" şeklinde bir varsayım ve yorumdan öteye geçmemektedir. Hz. Peygamber bu olaydan sonra bir müddet daha

¹⁵⁰ el-Hûî, Mir Habibullah, Minhâcu'l-Berâ'îyye fi Şerhi Nehcu'l-Belâğeh, Mektebetu'l-İslâmiyye, Tahran, t.y., XII, 253-254.

yaşamıştır. Eğer gerçekten yazmak istediği vasiyet tebliğ etmekle sorumlu olduğu vahiy kapsamında olsaydı bu süre içerisinde mutlaka yapardı.¹⁵¹

Kırtâs hadisesini şerh eden Sünnî şârihlerin çoğunluğu Hz. Ömer'in tavrına eleştiri getirmemiş, onun bu tavrının arkasında yatan sebepleri açıklamaya çalışmıştır. Metin tenkidi açısından olaya bakıldığında Sünnî ve Şîf âlimlerin olayı arz ettikleri Kur'an ayetlerinin siyak sibakları ve sebebi nüzulüne dikkat etmediklerini, kendi görüşlerini temellendirmek için görüşlerine uygun ayetleri kullandıklarını görülür.

Netice olarak, tarihi bir vakıa olan kırtâs olayı bağlamında Hz. Ömer'in tavrının eleştiriye açık olduğunu kabul etmekle birlikte, Hilafet gibi önemli bir meselenin bu konu üzerine bina edilemeyeceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Aydın, Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Abdullah, İbn Yusuf el-Cedi', **Tahriru Ulumi'l-Hadis**, Beyrut, 2003, I.
- Abdürrezzak, Ebubekir b. Hemmâm b. Nafi' el-Himyeri es-San'ânî, **el-Musannef**, thk. Habiburrahman el-A'zami, Beyrut, 1403, VI.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **Müsned İmam Ahmed b. Hanbel**, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999, IV.
- _____, **El-İlel ve Ma'rifetu'r-Rical**, thk. Vesiyullah b. Muhammed Abbas, ed-Dârisu's-Selefiyye, Bombay, 1988.
- Ahmed, Hüseyin Yakub, **Nazariyyetu Adâleti's-Sahâbe**, y.y., t.y..
- Ali el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed Ebû Hasan Nureddin, **Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih**, Daru'l-Fikr Beyrut, 2002, IX.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, **Sünenü'l-Kübrâ ve fi Zeylihi Cevheru'n-Nekiy**, Kahire, 1344, XI.
- _____, **Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvali Sahibi's-Şeria**, VII.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî, **Müsned el-Bezzâr**, Medine, 2009, XI.
- Birmavi, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abduddaim, **el-Lemu's-Sebih bi Şerhi'l-Camiu's-Sahih**, 2012, IX.

¹⁵¹ Cem zorlu, a.g.e., s.36.

- Boyacıoğlu, Ramazan Hz. Muhammed'in Hastalığı Sırasında Hz. Ömer'in Tavri ve Halife Seçimi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, VI/1,Sivas,2002, s.85.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire Ebû Abdullah, *el-Camiu's-Sahih ve'l - Müsned min Hadisi Resulillah Sellallahu Aleyhi Vessellem*, thk. Muhammed Abdalbaki vd., el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire,1400.
- Ebû Avâne, Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyîni, *Müsned-i Ebû Avane*, Beyrut, t.y., III.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistâni, *Sünen*, Mısır, t.y..
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temimî el-Mevsilî, *Müsned-i Ebû Ya'lâ*, IV.
- Enşârî, Zekeriya Muhammed b. Ahmed, *Tuhfetu'l-Bârî*, thk. Süleyman b. Deri, Riyad, 1426, VI.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr b. İsâ b. Ubeydullah el-Kureşî el-Humeydî, *Müsned el-Humeydî*, thk. Hasan Selim, Dâru's-Sekâ, Dımaşık, 1996, I.
- Hûi, Mir Habibullah, *Minhâcu'l-Berâ'fiyye fi Şerhi Nehcu'l-Belâğeh*, Mektebetu'l-İslâmiyye, Tahran, t.y., XII.
- Hullî, Hüseyin b. Yusuf el-Mutahhar, *Nehcu'l-Hak ve Keşfu's-Sıdk*, Dâru'l-Hicre, Kum, 1414.
- Hür Âmilî, Muhammed b. Hüseyin, *Tefsilu Vesailu's-Şia İlâ Tehsili Mesâiki's-Şeri'a*, y.y., t.y., I.
- Hüseyni, Haşim Maruf, *Dirâsat fi'l-Hadis ve'l-Muhâddisîn*, Dâru't-Te'aruf, y.y., 2005.
- Hüseyni, Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed, *Tevdihu'l-Efkar Li Me'âni Tenkihu'l-Enzar*, Beyrut,1997, I.
- Itr, Nureddin, *Menhecun-Nakd fi Ulumi'l-Hadis*, Dımaşık,1981.
- İbnu'l Cevzi, Cemaluddin Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Keşfu'l-Müşkil min Hadisi's-Sahihayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvab, Riyad, t.y., II.
- İbn Hacer el-Askâlâni, *Tezhibu't-Tezhib*, t.y., y.y., IV.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hatim, *Es-Sikat*, Dâru'l-Fikr, 1975, VII.
- İbn Kutlubogâ, Ebu'l-Fidâ Zeynuddin Kasım, *es-Sikât mimen Iem Yeka Fi'l-Kütübi's-Sitte*, San'a, 2011.
- İbn Mülakkin, Siracuddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafii el-Mısri, *Et-Tevdih li Şerhi'l-Cami's-Sahih*, Dımaşık,1429, III.
- İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, thk: Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- İclî, Ahmed b. Abdullah b. Salih Ebu'l-Hasan el-Kufi, *Ma'rifetü's-Sikat*, Mektebetu'd-Dâr, Medine,1985, I.
- Kadı İyaz, İbn Musa b. İzaz Ebu'l-Fadl, *İkmalu'l-Mu'lim bi Fevaidi'l-Müslim*, thk. Yahya İsmail, Dâru'l-Vefâ, Kahire,1998, V.
- Kastallâni, Ahmed b. Muhammed b. Ebubekir b. Abdulmelik, *İrşadu's-Sâri*, Mısır, 1323, VI.

- Keşmiri, Muhammed Enver Şah b. Mu'zâm Şah el-Emâlî, **Feyzu'l-Bârî Alâ Sahihî'l-Buhari**, thk. Muhammed Bedr, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, IV.
- Meclisî, Şeyh Muhammed Bakır, **Biharu'l-Envâr el-Câmiatu li Dureri Ehbari'l-Eimmeti'l-Ethâr**, thk. Müessesetü İhyai Ktübî'l-İslamiyye İhyau Kutubi'l-İslamiyye, Kum,1430, XXX, XXII.
- Meclisî, Muhammed Takîy b. Maksud Ali, **Revdetu'l-Muttakîn Şerhu Menlâ Yehduruhu'l-Fakih**, thk. Musevî el-Kirmânî, Kum, 1406, IX.
- Müfid, Fahuş-Şia, Ebû Abdullah, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî, **el-Emâlî**, Daru'l-Murtaza, y.y., t.y.
- Musevî, Şerefuddin, Seyyid Abdul Hüseyin, **Müracâât**, thk. Hüseyin er-Râzi, y.y., t.y.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri, **el-Müsnedü's-Sahihî'l-Muhtasar bi Nakli'l- Adli Anil Adli İla Resulillah**, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, Beyrut, t.y.
- Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, **Tesmiyetu Meşayih Ebi Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesai ve Zikru'l-Müde'llisin**, thk. Şerif Hatim b. Arif el-Avni, Mekke, 1423.
- _____, **Es- Sünenü'l-Kübrâ**, thk. Hasan Abdu'l-Mun'im Şibli, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001.
- Öz, Şaban, "Kurtâs Hadisesi ve İlgili Rivâyetlerin Tenkidi -İbn Sa'd Özelinde-", **Hikmet Yurdu Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Yıl: 2, S.3 (Ocak-Haziran 2009), s. 286-278.
- Sadr, Seyyid Hüseyin, **Nihayetu'd-Diraye**, thk. Macid el-Ğirbâvî, y.y., t.y., I.
- Selâmî, Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. Hasan, **Şerhu İleli't-Tirmizî**, thk. Hemmam Abdurrahim Said, Zerkâ, 1987, I.
- Süleym b. Kays, El-Hilâli el-Âmirî, **Kitâbu Süleym b. Kays el-Hilâli**, thk. Muhammed Bakır el-Ensârî ez-Zencânî, Kum, 1420.
- Şirâzî, Muhammed Tâhir el-Kummî, **el-Erba'in fi İmâmeti Eimmeti't-Tâhirin**, Kum,1418.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, **El-Mu'cemu'l-Kebir**, Musul,1404, XI.
- Taberî, Muhammed b. Cerir, **Müsterşid fi İmâmeti Emiri'l-Mü'minin Ali b. Ebi Talib**, y.y., t.y., II.
- Tibî, Şerefüddin el-Hüseyin b. Abdullah, **Şerhu't-Tibî ala Mişkati'l-Mesâbih el-Müsemma bi El-Kâşif an Hakaiki's-Sünen**, thk. Abdulhamid Hindavi, Riyad, 1997, XII.
- Zehebi, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Mizanu'l-İtidal fi Nakdir-Rical**, y.y., t.y., II.
- _____, **Siyeru A'lami'n-Nübela**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985, XII.
- Zorlu, Cem, **İslâm'da İktidar Mücadelesi**, Yediveren Yay. Konya, 2002.